

Ignacij Voje, **Poslovna uspešnost trgovcev v srednjeveškem Dubrovniku**. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2003. 367 strani.

Dubrovniška republika, drobcena državica na vzhodni obali Jadranskega morja, velika dobrih 1000 km² in z vsega skupaj do okoli 35.000 prebivalci v obdobju poznega srednjega in zgodnjega novega veka, je imela ob sicer skromnih naravnih virih posebno mesto in vlogo v posredniški trgovini v prostoru med svojim balkanskim zaledjem in Sredozemljem. Sprva imenovana kot komuna v zadnjih stoletjih pa kot republika je bila v dvanajstih stoletjih obstoja stalno ogrožena od svojih sosedov. Njeno preživetje, ki ga lahko poimenujemo z izrazom »settebandierismo«, se je zato izražalo v sposobnosti nenehnega prilagajanja močnejšim silam. A zastave močnejših držav, ki jih je dubrovniška plemiška republika priznavala, so potem, ko se je otesla beneške odvisnosti sredi 14. stoletja (a po beneškem vzoru uredila svoj državni ustroj), pomenile zaščito ne pa nadoblasti. Za ohranitev samostojnosti in neodvisnosti, to je suverenosti, v okolju, kjer se je srečeval katoliški, pravoslavni in muslimanski svet (osmanski državi je priznavala zaščitniško vlogo do skoraj zadnjih let svojega obstoja v začetku 19. stoletja), pa je bila potrebna izjemna prodornost njenih ljudi. Njeno svobodo namreč ni zagotavljalo le močno mestno obzidje, na katerem je vihrala zastava s podobo svetega Vlaha – zaščitnika mesta, njegovi kipi posejani po obzidju pa naj bi dajali mogočnim zidovom dodatno trdnost pred morebitnimi napadalci, ampak predvsem njeni učinkoviti pooblaščenici predstavniki, ki so prepričali mogočne sosedje ob njihovih vsakokratnih vojnopolitičnih konfliktih, da je Dubrovniška republika nevtralna. Politična modrost, diplomatska spretnost, informiranost, verska doslednost in hkrati preiščljena strpnost ter delavnost Dubrovčanov je ustvarila republiko z visokimi političnimi in gospodarskimi standardi. V besednjaku 20. stoletja lahko nekoliko pretirano in ilustrativno rečemo, da je bila dubrovniška državica gospodarsko nekakšen renesančni Hongkong, politično pa neuvrščena (nonaligned). Politična stabilnost in gospodarska uspešnost pa sta ji zagotovile take podlage, da so sprostile kreativnost kulturnih, umetniških in znanstvenih energij, ki so bile po številu presežnih rezultatov povsem v nesorazmerju z njenim obsegom in številom njenih prebivalcev.

Zaradi svoje izjemnosti je zgodovina dubrovniške državice z imenitno ohranjenim arhivom uživala in še vedno uživa veliko pozornost številnih domačih hrvaških in tujih znanstvenih radovednežev. Zgodovinarji, umetnostni zgodovinarji, literarni zgodovinarji, pravniki, jezikoslovci, naravoslovci in še mnogi drugi so o Dubrovniku napisali zelo obsežno in že težko obvladljivo število znanstvenih, strokovnih, poljudnih in priložnostnih knjig, razprav in člankov. Samo v preteklih dvanajstih mesecih so izšle štiri (morda pa tudi kakšna več) monografije vredne naše bralne pozornosti: delo Vesne Čučić, *Poslednja kriza Dubrovačke republike (Zagreb – Dubrovnik 2003)* govori o položaju v republiki, mednarodnih političnih in vojaških silah, ki so odločale o njeni usodi na prelomu v 19. stoletje, vojni, njenih posledicah na ozemlju republike ter njeni ukinitvi; o državnosti dubrovniške republike v obdobju od 1358 do leta 1815 govori ponatis knjižnega standarda Ilije Mitića, *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (Zagreb 2004)*, ki ga mora verjetno poznati vsakdo, ki ga vsaj malo zanima fenomen dubrovniške neodvisnosti; Robin Harris je napisal zelo berljivo in pregledno knjigo, ki živo približa zgodovino dubrovniške preteklosti tudi širšemu bralskemu krogu (*Dubrovnik. A history. London: Saqi 2003*); Ignacij Voje pa je s pričujočo knjigo, o kateri teče poročilo, posegel na področje gospodarske zgodovine v zadnjih dveh stoletjih srednjega veka, ko je Dubrovniška republika stopila v svoje »zlato obdobje«; to je, ko se je vzpostavila kot uravnotežena celota z vitalnim gospodarstvom in dejavno državno ureditvijo. Kot je razvidno iz zadnjega poglavja Vojetove knjige, so bili tudi Slovenci odlični poznavalci »skrivnosti«, ki jih hrani arhiv v Dubrovniku in so v zadnjih sto petdesetih letih prispevali pomemben delež v bibliografijo o dubrovniški zgodovini. Ko nas avtor seznanja z vlogo in pomenom Frana Miklošiča pri izdajah cirilskih listin, je njegov zapis pomemben tudi zato, ker govori o zanimivi usodi cirilskih listin iz dubrovniškega arhiva in njihovih izdajah. Kaže se »boj« učenjakov za prvenstvo pri izdajah listinskega gradiva v času prevladujočega pozitivizma in v času oblikovanja idejnega (ideološkega) sveta, ki je jemal za aktualno afirmacijo svojih stremeljenj narod, uokvirjen v takrat veliko širše državne meje. Pri tem uzremo, da ni šlo le za objavo dragocenega zgodovinskega gradiva, ampak tudi za politiko, ki si listine v državnem interesu prisvaja in jih odnaša v svoja državna arhivska hranilišča. Očitno je, da kdor hrani izvornike pomembnih dokumentov, ima tudi moč nad zgodovino. Drugi Slovenec, ki je posegel s svojimi razpravami na številna področja dubrovniške zgodovine od dešifriranja tajnih pisav diplomatske prakse do dubrovniških slikarjev, je bil Karel Kovač. Nadarjen zgodovinar in šolan arhivist

ter načelnik državnega arhiva v Dubrovniku je na vrhuncu svoje ustvarjalne moči tragično umrl. Leta 1917 je padel na soški fronti v bitki pri Tolminu. Leta in leta je sistematično pregledoval dubrovniški arhiv Gregor Čremošnik in postal eden njegovih najboljših poznavalcev. V svojih številnih razpravah je posegel na široko področje kulturne zgodovine ter pisal o denarnem sistemu srbske srednjeveške države, izdal dubrovniške vire za srbsko zgodovino 13. stoletja in se z razpravami in poznavanjem uveljavil kot imeniten strokovnjak za srednjeveško paleografijo, diplomatiko in sigilografijo. Gregor Čremošnik je bil učitelj in lahko rečemo tudi vzornik Ignaciju Vojetu, ki je prav pod njegovim mentorskim vodstvom, kasneje pa kot njegov naslednik na univerzi, začel s plodnim raziskovalnim delom na področju gospodarske zgodovine srednjeveškega Dubrovnika. Več desetletno sporadično delo v dubrovniškem arhivu in stalno poglobljeno spremljanje literature o dubrovniški zgodovini je pri Vojetu rezultiralo v desetine razprav, študij in monografiji predvsem o srednjeveški gospodarski zgodovini Dubrovnika in zalednih balkanskih dežel.

Ignacij Voje sega s svojo prvo knjigo (Kreditna trgovina v srednjovekovnom Dubrovniku, Sarajevo 1976) in sedaj s svojo drugo knjigo o poslovni uspešnosti trgovcev v srednjeveškem Dubrovniku na tisto področje, ki govori o gospodarstvu – o tisti materialni podlagi, iz katere vznika ves sijaj države. Knjiga, ki je pred nami, je posledica dolgoletnega dela in zajema predvsem čas zadnjih dveh stoletij srednjega veka, ko je Dubrovnik, daleč od pomembnih središč in osvobojen beneške nadoblasti, izkoristil politične razmere na Jadranu, utrdil gospodarske povezave z zalednimi deželami in postal glavna izvozna in uvozna luka za velik del balkanske trgovine. Kako je raziskovalno delo avtorja z leti raslo, kaže to, da je nekatera poglavja iz prve knjige dopolnil, predelal in nadgradil z novimi spoznanji ter pred bralca postavil konsistentno knjigo z naslednjimi notranje smiselno razgrajenimi šestimi poglavji: Oblike in tehnika trgovine in poslovanja, Poskusi kvantifikacije trgovskega prometa in proizvodnje, Trgovske in kreditne povezave z nekaterimi sosednjimi deželami, Portreti nekaterih domačih in tujih trgovcev, Ljubljanci v srednjeveškem Dubrovniku ter že omenjeno šesto poglavje z naslovom Slovenci in dubrovniški arhiv.

Avtor je zasnoval svoje delo predvsem na analizi obsežne serije notarskih knjig (*Debita notariae*), v katerih so vpisane zadolžnice v trgovske in obrtne posle vpletenih ljudi. Poleg knjig zadolžnic pa je pisec uporabljal med drugim še sorodne notarske in kancelarske knjige, ki tvorijo posebne arhivske serije (*Diversa notariae*, *Diversa cancelariae*) ter tri ohranjene zasebne poslovne knjige. V predstavitvi notarske službe, notarjev in notarskih knjig nas avtor v prvem poglavju seznanja s temelji, oblikami in načini kreditnega poslovanja. Z analizo in vsebinsko razgradnjo zadolžnic (z različnimi oblikami trgovskih družb, meničnim poslovanjem, kako so se zainteresirani zadolževali, kakšni so bili blagovni krediti in v kakšni višini, kakšni so bili pogoji vračanja, kakšne obresti oziroma kako so jih obračunavali, kakšni so bili časovni roki, kakšne vrste blaga, cene, obseg trgovine itd.) ilustrira vse oblike kreditnega poslovanja, v katerega so bili vpleteni vsi prebivalstveni sloji. Seveda ne vsi v enaki meri. Številno ponavljanje istih posojilodajalcev in posojilojemalcev v večjih in velikih poslih kaže na ozek krog ljudi, ki je sodil v družbeni hierarhiji v zgornji sloj – med plemiče, trgovce in deloma obrtnike. Ti so obvladali in obvladovali kapitalsko poslovanje zahodnega tipa, razvitega zlasti na italijanskem področju, ki je imel za posledico različne vrste proizvodnje, širitev trga, trgovsko mobilnost in dobiček, ki je bil glavni motiv. Vendar je osebno bogatenje, ki je gnalo v tveganja posameznike oziroma v trgovske družbe povezane ljudi (mimogrede: brez tveganja tudi ni zgodovine), posredno ustvarjalo državno blaginjo. Država, ki je dajala trgovini svobodo, trgovcem zagotavljala varnost in bila znotraj svojih meja pravno stabilna (seveda ne v popolnosti, a je k temu prepoznavno težila), je zagotavljala s tem tiste življenjsko pomembne okvire, v katerih so se obetavno razvijali zgodnjekapitalistični blagovno-denarni odnosi, od katerih je imela korist celotna družbena vertikala in tudi sama država. Kot avtor poudari, so bile notarske knjige od srede 13. stoletja državna lastnina. Iz tega jasno izhaja, da si je s tem država zagotovila tudi nadzor nad gospodarskim poslovanjem njenih državljanov oziroma nadzor nad gospodarstvom, iz katerega je sama črpala moč. Krog je bil s tem sklenjen. Dubrovniško republiko je vzpostavljalo kot uravnoteženo celoto njeno gospodarstvo in njena državna ureditev. Kot urejena skupnost, socialno jasno strukturirana, vendar družbeno večinoma težko prehodna, se je zavedala, iz česa izhaja njena samostojnost. To pa ji je omogočilo izoblikovati jasn lasten državniški razmislek in skupni interes.

Na osnovi zadolžnic, ki so jih notarji vpisovali v svoje registrirane knjige iz dneva v dan in iz leta v leto, je, kot smo že omenili, moč ugotoviti, s katerimi vrstami blaga se je trgovalo oziroma katere vrste

blaga so bile trgovsko najzanimivejše, kakšne so bile količine, vrednost blaga ter od kje je bilo po izvoru, torej s katerimi deželami so bili trgovski stiki vzpostavljeni in kakšna je bila njihova intenzivnost. Avtor se je tako lotil v drugem poglavju, v katerem skuša prikazati obseg in vrednost kreditne trgovine, zahtevne naloge. Z zavedanjem, da je raziskovalcu potrebno poznavanjem mer, uteži, cen, denarne vrednosti, pomembnosti in kakovosti blaga v določenem času ipd., je Ignacij Voje opravil pregled knjig zadolžnic od prve ohranjene leta 1282 do knjige zadolžnic leta 1500. Posamične podatke o najzanimivejših vrstah blaga, ki so ga v Dubrovnik uvažali (srebro, glamsko srebro, svinec, svinčev glaj) oziroma iz njega izvažali (sukno), je strnil v sumarne rezultate po posameznih obdobjih. Na eni strani je to narekovala deloma ohranjenost knjig zadolžnic, na drugi strani pa predvsem sam zgodovinski položaj v zalednih deželah, s katerimi je potekala trgovinska dejavnost, ki je po vrednosti in količini blaga nihala v skladu z vojno političnimi razmerami v njih. Trgovino z balkanskim zaledjem je v precejšnji meri oviral fevdalni partikularizem, ko pa so ta prostor zasedli Turki, so se po prvotnem zatišju trgovske možnosti za podjetne Dubrovničane razprle. Politično in carinsko poenotena osmanska država je dajala trgovcem boljše možnosti in promet je po obsegu in vrednosti narasel. Takrat se je trgovina v samem Dubrovniku demokratizirala, saj so se s trgovskimi posli, ki so jih obvladovali plemiči, v večji meri začeli ukvarjati (in jo prevzemati) veliki trgovci in tudi obrtniki. Dubrovčani so takrat v nekrščanski osmanski državi »odkrili« še eno dobičkonosno dejavnost: odkupovanje sužnjev in ujetnikov je postalo pomemben vir njihovih dohodkov. Avtor se povsem jasno zaveda, da v tem poglavju o kvantifikaciji trgovskega prometa in proizvodnje ne daje popolne slike, vendar pa rezultati odražajo določeno stanje in razmere na takratnem gospodarskem tržišču.

S trgovskimi povezavami Dubrovnika s sosednjimi balkanskimi deželami in z deželami v Sredozemlju se je uspešno ukvarjalo več zgodovinarjev. Voje, ki sodi mednje in tudi v tej knjigi tega področja ne zanemarja, pa je vendarle trgovinsko in trgovsko podobo dubrovniške iskateljske podjetnosti razširil. Pozornost je usmeril v manj raziskana ali sploh neraziskana področja: v Dalmacijo, italijanske Marke, slovenske dežele, Istro in Trst. Medtem, ko je bila pozornost zgodovinarjev usmerjena v trgovske stike Dubrovnika z južno Italijo in Sicilijo, je Voje zaoral ledino in pokazal na široke trgovske povezave med Dubrovnikom in Markami ob srednji italijanski obali. Fragmentarni podatki o prisotnosti Dubrovničanov v Istri in v slovenskih deželah pa kažejo zgolj na to, do kod so segale njihove trgovske tipalke, ki pa njihovega obsežnejšega interesa niso spodbudile. Tudi obratno je bilo podobno. Glas o Dubrovniški državi, ki je v 15. stoletju začela doživljati svoje zlato obdobje, je segel tudi do nekaterih redkih »Slovencev«. A zdi se, da jih je v samo mesto, kot kaže Vojetovo skrbno brskanje po arhivskem gradivu, prej kot preiščljena življenjska poteza pripeljala usoda. V dveh stoletjih so bili trije, vendar med njimi tudi Francisco de Pavonibus de Lubiana, ki velja (prav po Vojetovem odkritju) za prvega znanega glasbenika slovenskega rodu. Tudi Trst v srednjem veku za Dubrovničane ni bil privlačen. Šele v 18. stoletju, potem, ko je postal osrednja luka in svobodni emporij izredno ozemeljsko povečane Avstrijske monarhije, se je trgovinski interes med obema obalnima mestoma občutno povečal. Prišlo je do živahne blagovne menjave; med drugim se je dubrovniška republika oboroževala prav preko tržaškega pristanišča z boroveljskimi puškami.

Voje je v knjigo vključil tudi štiri portrete ljudi, ki so se ukvarjali s trgovino. Posebej zanimiva sta dva: Mihajlo Martinušić iz 14. stoletja in najpomembnejši latinist in pesnik Dubrovnika Ilija Crijević iz 15./16. stoletja, ki je prehodil življenjsko pot od vzkipljivega pretepača, poeta, šolnika, duhovnika in denarnega prekupčevalca. Avtor ne dopolnjuje zgolj našo vednost o njunem življenju z novimi podatki, ampak poda jasno podobo o tem, kakšen je bil lik trgovca nasploh, če je hotel biti uspešen v, kot pravi Filip de Diversis, »republiki trgovcev, ki nosijo plemiški naziv«. Od idealno zamišljenega trgovca, o katerem je pisal Benko Kotruljević v svojem teoretičnem priročniku z naslovom »O trgovini in popolnem trgovcu«, je bil trgovec v realnem svetu prej tak, kot sta bila Crijević in predvsem Martinušić: brezkompromisen in poslovno agresiven v želji po sklenitvi posla, razvraten, oduševan, neprizanesljiv do dolžnikov. Plemiške plemenitosti (ki je seveda dejansko produkt romantike) je bilo malo ali nič, razen v doslednem sledenju načelu, ki se je izražalo v grobi praksi, ki naj bi pripeljala do dobička v vseh stvareh, ki se je trgovec lotil: v goljufanju države, če je le mogoče, v posojanju denarja, v družabništvu, v vlaganju in posel in goljufanju pri tem, v posredništvu, pri izkoriščanju lastnih uslužbencev in služabnikov, ali pa celo pri kockanju, ki je že v srednjem veku preraslo v pravo igralništvo. Za knjigo, ki strogo v znanstvenem jeziku meri gospodarski utrip Dubrovniške republike v zadnjih stoletjih

srednjega veka, stoji živa slika mesta, ki vrvi od množice ljudi v pristanišču, v carinarnici, v krčmah, v karanteni, v predmestju v suknarskih manufakturah, v državnih upravnih zgradbah in skladiščih, v trgovskih in obrtnih hišah in delavnicah, na slikarskih odrih v cerkvah, v šolah. V zasenčenih sobah hiš se je razmišljalo o zvezdah, umetnosti, filozofiji, kjer so misli segale v zarobje čudeža krhkega človeškega življenja. V borilnici pa so mladi plemiški sinovi nabirali izkušnje v sabljanju in spoznavali ob koncu 15. stoletja rušilno moč topov in ubijalsko moč ognjenega orožja. Pri vsem tem je imela trgovina izreden pomen in močan vpliv na mentaliteto, običaje, življenjski slog – na vse tisto kar lahko prepoznamo kot vrednote, iz katerih so izhajali, ko so tkali svoje načrte in ko so vstopali v svet preko meja svoje države. Trgovina je bila eden od tistih skupnih imenovalcev, ki so zagotavljali uspešnost države v odnosu do drugih in ki so omogočali sobivanje v neki urejenosti, ki jo lahko smatramo za moderno v svetu, ki jih je obkrožal.

Knjiga »Poslovna uspešnost trgovcev v srednjeveškem Dubrovniku« je napisana skrbno, podrobno in natančno. Zadovoljila bo zahtevne specialiste, vedoželjne študente in tudi tiste, ki jih zanima gospodarski fenomen srednjeveških plemiških republik, še posebej dubrovniške. Hkrati pričujoča knjiga potrjuje dr. Ignacija Vojeta za gotovo najboljšega poznavalca dubrovniške zgodovine pri nas in za enega najboljših poznavalcev srednjeveške zgodovine Dubrovnika nasploh.

Vasko Simoniti

Igor Grdina, **Slovenci med tradicijo in perspektivo. Politični mozaik 1860-1918**. Ljubljana : Študentska založba, 2003. 386 strani.

Zgodovina habsburške monarhije, srednjeevropskega imperija številnih narodov, kultur in ver, je eno od tistih področij zgodovinopisja, ki nikoli ne izgubijo svoje atraktivnosti. V Zahodni Evropi in v ZDA ni zanimanje zgodovinarjev zanj nikoli zamrlo; ponekod je pogosto tudi presegalo meje kritične presoje kompleksnih političnih, kulturnih in gospodarskih procesov mnogonarodne tvorbe v srcu Evrope in se izgubljalo v idealističnih pretiravanjih. Po drugi strani pa so v državah, ki so po prvi svetovni vojni nastale na vzhodu nekdanje habsburške monarhije številni pisci kar tekmovali med sabo, kdo bo znal opisati zloglasno »ječo narodov« v temnejših in grozovitejših barvah. Tudi v slovenski historiografiji tovrstnih gorečnežev ni nikoli manjkalo, čeprav je treba priznati, da se je nemajhen del znanstvenikov tudi v jugoslovanski dobi uspel izogniti čerem nekritičnega vrednotenja slovenskega bivanja v habsburški monarhiji; to velja tako za monarhistično kot tudi komunistično Jugoslavijo.

Po državni osamosvojitvi smo tudi slovenski zgodovinarji intenzivirali raziskovanje slovenske politike v habsburški monarhiji, pri čemer smo se znali vklopiti v tedanji prevladujoči tok v srednjeevropskih historiografijah, ki je na novo odkrival nekatere najbolj zanimive segmente habsburške preteklosti. Eden od znakov renesanse na tem področju so bile tudi študije o vodilnih slovenskih politikih staroavstrijske dobe (dr. Janeza Evangelista Kreka, dr. Antona Korošca, dr. Ivana Šusteršiča, dr. Janka Brejca...). Nekoliko dlje pa smo morali počakati na monografijo, ki bi kritično ovrednotila celotno obdobje slovenskega dozorevanja v politični narod, od trajne uveljavitve ustavne ureditve v habsburški monarhiji (1860/61) pa do njenega razpada in vključitve Slovencev v jugoslovanski državni okvir (1918). Danes že lahko rečemo, da se je čakanje izplačalo, saj smo lani dobili na knjižne police mojstrski prikaz *Slovencev med tradicijo in perspektivo*, ki ga je v obliki *političnega mozaika* zapisal ddr. Igor Grdina.

Nekoliko bolj pozorni spremljevalci Grdinovega izjemno bogatega znanstvenega dela smo njegov pogled na slovensko zgodovino v okviru habsburške monarhije že lahko spremljali in ocenjevali v njegovih številnih študijah, v katerih je znal bralstvo pritegniti s svojim priostrenim čutom za podrobnosti in mogočnim narativnim talentom. Grdinova knjiga o *Slovcih med tradicijo in perspektivo* vsebuje najboljše elemente kvalitetne zgodovinske študije, pri čemer združuje vse dobre lastnosti tradicionalnega zgodovinopisja in sodobnih znanstvenih prijemov, ki iz množice podatkov in citatov ustvarjajo izredno berljivo in fascinantno besedilo v obliki mozaika človeških usod izginulega, a nikoli pozabljenega imperija v srcu Evrope.

Grdina začenja svojo pripoved s kratko oceno začetkov slovenskega narodnega gibanja, ki je že od konca 18. stoletja delovalo kot »nekakšna koalicija med 'razsvetljenci z dežele' (Anton Tomaž Linhart,